

Date: 11th October-2025

TARIXIY BITIKLARNI TARJIMA QILISHDA UCHRAYDIGAN MUAMMOLAR VA ULARNING YECHIMLARI

Kurbanova Zulayxo Kuranbayevna
Urganch davlat universiteti o'qituvchisi

Kirish qismi: Tarjimonlik faoliyati, til va madaniyatlarni birlashtirish, soʻzlar va maʼnolarni bir tildan boshqasiga oʻtkazish jarayoni sifatida qadimdan rivojlanib kelmoqda. Tarixiy asarlar tarjimasi ayniqsa murakkab va oʻziga xos bir jarayon boʻlib, uning oʻziga xos muammolari ham mavjud. Tarixiy asarlarda nafaqat soʻzlar va grammatik tuzilmalar, balki vaqt, joy, madaniyat va tarixiy kontekst ham katta ahamiyatga ega. Tarjimon, asarning asl maʼnosini saqlab qolish bilan birga, tarixiy voqealar va madaniyatni ham toʻgʻri aks ettirishi kerak.

Tarixiy bitiklar insoniyatning madaniy merosi, siyosiy va ijtimoiy hayoti haqida bevosita maʼlumot beruvchi noyob hujjatlardir. Ularni tarjima qilish jarayoni nafaqat lingvistik, balki tarixiy va madaniy jihatdan ham murakkab boʻlib, koʻplab qiyinchiliklarni yuzaga chiqaradi. Birinchi navbatda, bitiklarda ishlatilgan eski til va arxayik soʻzlar, oʻziga xos grammatik tuzilma tarjimon uchun katta toʻsiq boʻlishi mumkin. Shuningdek, ularning konteksti koʻpincha zamonaviy tushunchalar bilan mos kelmaydi, bu esa mazmunning noaniqligiga olib keladi. Tarixiy bitiklarda ishlatilgan ramzlar, terminlar va maʼnaviy ifodalar ham tarjima jarayonida chalkashlikka sabab boʻladi. Shu bilan birga, manbalar koʻpincha qisman saqlangan yoki shikastlangan boʻlib, bu esa tarjimonning izlanish va taxmin qilish imkoniyatlarini kengaytiradi. Ushbu muammolarni bartaraf etishda ilmiy izlanishlar, kontekstual tahlil, lingvistik va tarixiy manbalar bilan solishtirish hamda mutaxassislar maslahatidan foydalanish muhimdir. Shuningdek, modernizatsiya qilinmagan original soʻz va iboralarni izoh bilan berish orqali tarixiy matnning aniq mazmunini saqlab qolish mumkin. Shu tarzda, tarjima jarayoni nafaqat matnni boshqa tilga oʻtkazish, balki tarixiy, madaniy va lingvistik jihatlarni ham chuqur anglashni talab qiladi.

Tarjimonlik faoliyati qadim zamonlardan boshlab til va madaniyatlar oʻrtasidagi muloqotni tashkil etgan va rivojlantirgan. Tarixiy asarlarning tarjimasi ayniqsa murakkab bir jarayon boʻlib, u nafaqat tilni, balki oʻsha davrning madaniyatini, ijtimoiy va siyosiy sharoitlarini ham chuqur bilishni talab etadi. Tarixiy asarlarni tarjima qilishda, oʻsha davrni tushunish va kontekstni toʻgʻri aks ettirish juda muhimdir. Har bir tarixiy asar oʻziga xos lingvistik, madaniy va tarixiy kontekstga ega boʻlib, bu uning tarjimasini murakkablashtiradi. Tarjimonlar faqat soʻzlarni emas, balki tarixiy voqealarni va madaniyatni ham tushunishga majbur. Eski davrda, tarjima qilish metodlari koʻpincha soʻzma-soʻz va literal tarzda boʻlgan boʻlsa, bugungi kunda tarjimashunoslikda yangi yondashuvlar va metodlar rivojlanib, tarjima jarayonini yanada murakkab va toʻgʻri bajarishga imkon yaratmoqda. Maqolada tarixiy asarlarning tarjimasi jarayonidagi asosiy muammolar, eski va yangi metodlar tahlil qilinadi.

Kech zamonlarda tarixiy asarlarni tarjima qilishda yuzaga kelgan qiyinchiliklar eski til va frazeologizmning zamonaviy tildagi ekvivalentlarini topish bilan bogʻliq edi.

Date: 11th October-2025

Bugungi kunda esa tarjima metodlarining rivojlanishi va globalizatsiya jarayonlari tarjimashunoslikni yangi yondashuvlar bilan boyitmoqda. Shu bilan birga, tarjima metodlarining o'zgarishi, tarixiy asarlarning tarjimasiga yangi nazar bilan qarashni talab qiladi. Maqolada tarixiy asarlarning tarjimasiga, bu jarayondagi qiyinchiliklar va bugungi kunda qanday yangi metodlarning qo'llanilayotgani haqida so'z yuritiladi.

Asosiy qism: Tarixiy asarlar tarjimasiga nafaqat tilni bilishni, balki o'sha davrning madaniyati va ijtimoiy sharoitini tushunishni talab qiladi. Tarjimon tarixiy voqealarni, urf-odatlarini va madaniy qadriyatlarni to'g'ri aks ettirishga majbur. Masalan, qadimgi yozma asarlarda ishlatilgan so'zlar va frazeologik ifodalar bugungi kunda to'g'ri tarjima qilinmaydi, chunki ularning kontekstual ma'nosi o'zgargan. Tarjimon bu kabi asarlarda "madaniy ekvivalentlar" va "adaptatsiya" kabi metodlarni qo'llash orqali bunday muammolarni bartaraf etadi.

Tarixiy asarlarning tarjimasiga tarixiy davrlar davomida o'zgarib borgan. Erkin tarjima, bevosita tarjima, literal tarjima — eski metodlar sifatida ko'riladi. Ular, odatda, ma'lum bir tarixiy davrning tiliga va uslubiga qarab ishlatilgan. Bugungi kunda esa, tarjimashunoslikda yangi yondashuvlar rivojlanib, "ekspresiv tarjima", "kreativ tarjima" va "madaniy ekvivalentlar" kabi metodlar qo'llanilmoqda. Bular asarning mazmunini to'liq va chuqurroq ifodalashga yordam beradi.

Tarixiy asarlarda frazeologik birikmalar va atamalar katta ahamiyatga ega. Bu iboralar ko'pincha faqat o'sha davrning madaniyati va tiliga xosdir. Bunday iboralarni tarjima qilishda so'zma-so'z tarjima qilish imkonsiz bo'ladi. Tarjimon, frazeologik ifodalarni to'g'ri aks ettirish uchun kontekstual yondashuvni qo'llashi kerak. Masalan, o'rta asr arab adabiyotida ishlatilgan "nur va zulmat" (nur wa zulmat) kabi iboralar bugungi kunda to'g'ri tarjima qilish uchun chuqur madaniy tushuncha va ijtimoiy kontekstni talab qiladi.

Madaniy ekvivalentlar va adaptatsiya metodlari tarixiy asarlar tarjimasida ko'p ishlatiladi. Bu metodlar asarning o'ziga xos kontekstini saqlagan holda, uni boshqa madaniyatga moslashtirishni nazarda tutadi. Tarjimon tarixiy asarda ko'rsatilgan madaniy kontekstni yangi til va madaniyatga qarab moslashtiradi. Misol uchun, arab tilidagi "harbiy jang" (المعركة ميدان) iborasi o'zbek tilida "jang maydoni" deb tarjima qilinadi, bu madaniy va tarixiy ma'noni to'liq ifodalash imkonini beradi.

Tarixiy asarlarni tarjima qilishda birinchi navbatda til va madaniyatlar o'rtasidagi farqlarni hisobga olish zarur. Har bir tarixiy asar o'zining vaqt, joy va madaniyatini aks ettiradi, shuning uchun tarjimonlar shartli ravishda o'sha davrni, uning tarixiy sharoitlarini yaxshi tushunishi kerak. Misol uchun, qadimgi Gretsiya yoki Rim davrining adabiy asarlarini tarjima qilishda ularning o'sha davrdagi siyosiy-iqtisodiy va madaniy sharoitlarini tushunmasdan to'g'ri tarjima qilish imkonsizdir. Tarjimon bu asarlardagi frazeologik ifodalar, so'zlar va terminlarning vaqt o'tishi bilan o'zgarishi mumkinligini hisobga olishlari zarur.

Madaniyatlar o'rtasidagi farqlar tarixiy asarlarni tarjima qilishda eng katta qiyinchilikni keltirib chiqaradi. Masalan, arab tilidagi klassik asarlarda "sahro" (cho'l) va "o'rmon" kabi so'zlar faqat ma'lum bir madaniyatga, o'sha davrga xos bo'lib, ularni

Date: 11th October-2025

bevosita boshqa tilga tarjima qilishda qiyinchiliklar yuzaga keladi. Tarjimonlar madaniy ekvivalentlar yoki paraphrasing metodlarini qo'llash orqali, tarixiy asarlardagi haqiqiy ma'nolarni to'g'ri aks ettirishi mumkin.

Bugungi kunda tarjimashunoslikda eski va yangi metodlar orasidagi farqlarni tushunish va ulardan samarali foydalanish muhimdir. Eski metodlarda so'zma-so'z tarjima va literal tarjima keng tarqalgan, lekin ular zamonaviy tarjimashunoslikda ko'pincha kam qo'llaniladi. Bugungi kunda esa tarixiy asarlarni tarjima qilishda *"madaniy adaptatsiya"*, *"kreativ tarjima"* va *"kontekstual tarjima"* kabi metodlar ko'proq ishlatilmoqda. Bu metodlar tarjima jarayonini faqat grammatik jihatdan emas, balki madaniy, tarixiy va ijtimoiy nuqtai nazardan ham to'g'ri ifodalashga yordam beradi.

Tarixiy asarlarda frazeologizm va idiomatik ifodalar ko'p bo'ladi. Bu ifodalarni tarjima qilishda asosiy qiyinchiliklar tilning o'ziga xosligini va madaniy qatlamlarini hisobga olish zarurligidir.

Xulosa

Tarixiy bitiklarni tarjima qilish murakkab va ko'p qirrali jarayon bo'lib, u til, madaniyat va tarixiy kontekstni chuqur tushunishni talab qiladi. Tarjima qilinayotgan matnlarda arxayik so'zlar, maxsus terminlar, ramzlar va kontekstual ma'lumotlar ko'pligi tufayli chalkashliklar yuzaga keladi. Shu bilan birga, shikastlangan yoki qisman saqlangan manbalar tarjimon uchun qo'shimcha qiyinchiliklar yaratadi. Ushbu muammolarni bartaraf etishning samarali yo'li – ilmiy manbalar bilan solishtirish, tarixiy va lingvistik tahlil o'tkazish, hamda original matnni izoh bilan ta'minlashdir. Natijada, tarjima jarayoni nafaqat matnni boshqa tilga o'tkazish, balki uning tarixiy va madaniy mazmunini saqlashga xizmat qiladi.

